

From excavation to restoration: the experience of the last decade (2013-2022)

Pietro Militello
University of Catania, DISUM

The subject of the city and its relationship with the Palace has been the focus of the research undertaken at Festòs over the past decade. First with the project 'The Palace and the City' (2014-2019) co-directed with the University of Venice (Prof. Filippo Carinci), then with the new five-year plan, still in progress, on the settlement's long-term history. Research has been carried out on several fronts, from excavation to environmental analysis, from the study of materials to that of architecture, from archaeometric investigations to seismological investigations, the results of which are presented in the panels of the other rooms. Here we present the main results of the excavation conducted by the University of Catania, under the direction of Pietro Militello, in the years 2013-2018, results that consist not only of finds but also of scientific and methodological progress.

The Excavation

While the University of Venice investigated the area to the south-east of the Palace under the direction of Filippo Carinci, the University of Catania carried out excavations in the so-called Northeast Complex and in the southern area of the Palace under the direction of Pietro Militello.

The North-East Complex is a monumental building that existed between 1700 and 1450 BC. Here, the famous Phaistos Disk was found in 1908 together with a Linear A tablet. A second tablet was found in our excavations together with decorated pottery, which allowed us to conclude that the Disk's building was probably a production site in which, however, administrative and religious activities coexisted. From the new excavations also comes a foundation deposit belonging to a dwelling built around 1250 B.C. and destroyed a century later, which shows how a series of dwellings were placed on the large monumental building after its destruction, showing a high level of material culture. The prosperity was not to last long, as already around 1100 B.C. a poor population adapted the ruins, reusing bases and blocks from the ancient ruins.

In the area of the so-called 'Greek Temple', the southern part of an important neo-Palatial dwelling was brought to light, with a paved room, bordered by a *polythyron* (typical Minoan room with several doors), and decorated with frescoes. The house was short-lived and had to be abandoned to make way for a forecourt when the Second Palace was built. Clearly, the builders of the latter

wanted an open space around their building. The Palace was short-lived, however, and a housing estate was erected around it. Here too, the centuries immediately before and after the 1000 BC are characterised by great poverty. The beginning of a new era is distinguished by the construction of the so-called Temple, dated to 580 BC thanks to our excavations and which probably marks the birth of the real Greek city of Festòs.

The results of the excavations have highlighted the deep impact that the construction of the Palace had on the life of Festòs, leading to the formation of a real city, albeit made up of separate quarters (fig. 7). In the earliest phase (1950-1700 BC), the dwellings on the hillside were densely arranged around the palace, a sign of a strong connection between inhabitants and central power. In contrast, with the Second Palace, the building stands in splendid isolation; evidently, the inhabitants of the palace wanted to mark their separation from other families in this way. After the destruction of 1450 BC, the monumental ruins were reused for cultic activities, but already around 1200 B.C. the Palace area began to be invaded by habitations and roads. The memory of the Minoan past began to fade.

The arrangement of the excavation areas

After the end of the excavation work, the CEARC had to face the moment of setting up the investigated areas, securing the structures, and protecting the visitors. At Haghia Triada, the project by architects Mario Piana, Edoardo Danzi and Damiana Paternò, in collaboration with the IUAV of Venice, tackled the problem of the impact of rainwater by creating a controlled runoff of water through barrages, canalizations, and the filling of the deepest trenches. In Festòs, the project was designed according to a preventive logic by architect Stephania Chlouveraki from the University of Western Attica. Consolidation of the walls, creation of retaining walls, and partial or total landfill required three-month campaigns between 2019 and 2022, which were carried out thanks to the contribution of the University of Catania and the Ministry of Foreign Affairs.

The impact

The fieldwork also constituted a moment of training and exchange of experiences: students from all courses of study at the University of Catania, but also from other foreign universities, from Toronto to Warsaw, from Sheffield to Salamanca, and of course students from Greek universities took part in the excavation. In total, more than 140 young researchers were able to strengthen their skills on missions to Crete.

But the collaboration and exchange of experiences are not limited to the youngest. From the scientific exchange relationship with the other universities working at Messarà indeed arose the

project of an internship activity that would open the students' minds to a broader, social, and not only scientific perspective of archaeology. Thus the Modelling Archaeological Landscape workshop was born.

The Modelling Archaeological Landscapes Workshop

The 'Modelling Archaeological Landscape. Briding Past and Present' arose from a discussion with Prof. Diamantis Panagiotopoulos of the University of Heidelberg, who heads the Koumasa mission on the slopes of the Asterousia mountains, south of Messara. The workshop, funded by the Deutscher Akademischer Austauschdienst (German Academic Exchange Service) introduced Italian, Greek and German students to a different way of seeing the ancient and modern landscape, as an active factor in the construction of one's own cultural identity, especially when this landscape still preserves original features. For this reason, the locations chosen were not academic, but local: the beautiful town of Kapetaniana in Crete, and the town of Scicli in Sicily. Carried out between June and October 2018, it involved around 30 researchers of various nationalities.

Από την ανασκαφή στην αποκατάσταση: η εμπειρία της τελευταίας δεκαετίας (2013-2022)

Pietro Militello
Πανεπιστήμιο της Κατάνια, DISUM

Το θέμα της πόλης και της σχέσης με το παλάτι βρίσκεται στο επίκεντρο της έρευνας που διεξάγεται στο Festòs την τελευταία δεκαετία. Αρχικά με το πρόγραμμα "Το παλάτι και η πόλη" (2014-2019) που συνδιοργανώθηκε με το Πανεπιστήμιο της Βενετίας (καθηγητής Filippo Carinci), στη συνέχεια με το νέο πενταετές σχέδιο, που βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, για τη μακροπρόθεσμη ιστορία του οικισμού. Η έρευνα έχει διεξαχθεί σε διάφορα μέτωπα, από την ανασκαφή έως την περιβαλλοντική ανάλυση, από τη μελέτη των υλικών έως εκείνη της αρχιτεκτονικής, από τις αρχαιομετρικές έως τις σεισμολογικές έρευνες, τα αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται στους πίνακες των άλλων αιθουσών. Εδώ παρουσιάζονται τα κυριότερα αποτελέσματα της ανασκαφής που διεξήχθη από το Πανεπιστήμιο της Κατάνια, υπό τη διεύθυνση του Pietro Militello, κατά τα έτη 2013-2018, αποτελέσματα που συνίστανται όχι μόνο σε ευρήματα αλλά και σε επιστημονική και μεθοδολογική πρόοδο.

Η ανασκαφή

Ενώ το Πανεπιστήμιο της Βενετίας, υπό τη διεύθυνση του Filippo Carinci, ερευνούσε την περιοχή νοτιοανατολικά του παλατιού, το Πανεπιστήμιο της Κατάνια, υπό τη διεύθυνση του Pietro Militello, πραγματοποίησε έρευνες στο λεγόμενο. Βορειοανατολικό Σύμπλεγμα και στην περιοχή νότια του Παλατιού.

Το Βορειοανατολικό Σύγκροτομα είναι ένα μνημειακό κτίριο που υπήρχε μεταξύ του 1700 και του 1450 π.Χ. Εδώ βρέθηκε το 1908 ο περίφημος Δίσκος της Φαιστού, μαζί με μια γραμμική πινακίδα Α. Μια δεύτερη πινακίδα βρέθηκε στις ανασκαφές μας, μαζί με διακοσμημένη κεραμική, γεγονός που μας επέτρεψε να συμπεράνουμε ότι το κτίριο του Δίσκου ήταν πιθανότατα ένας χώρος παραγωγής στον οποίο συνυπήρχαν διοικητικές και θρησκευτικές δραστηριότητες. Επίσης, από τις νέες ανασκαφές προέρχεται μια κατάθεση θεμελίωσης μιας κατοικίας που χτίστηκε γύρω στο 1250 π.Χ. και καταστράφηκε έναν αιώνα αργότερα, η οποία δείχνει πώς, μετά την καταστροφή του, μια σειρά από κατοικίες τοποθετήθηκαν πάνω στο μεγάλο μνημειακό κτίριο, δείχνοντας υψηλό επίπεδο υλικού πολιτισμού. Η ευημερία δεν έμελλε να διαρκέσει πολύ, καθώς ήδη γύρω στο 1100 π.Χ. ένας φτωχός πληθυσμός επαναχρησιμοποίησε βάσεις και όγκους από τα αρχαία ερείπια.

Στην περιοχή του λεγόμενου ελληνικού ναού. Ελληνικού Ναού, ήρθε στο φως το νότιο τμήμα μιας σημαντικής νεοανακτορικής κατοικίας, με ένα πλακόστρωτο δωμάτιο, που οριοθετείται από ένα πολύθυρο (τυπικό μινωικό δωμάτιο με πολλές πόρτες) και είναι διακοσμημένο με τοιχογραφίες. Η κατοικία ήταν βραχύβια και έπρεπε να εγκαταλειφθεί για να διαμορφωθεί μια πλατεία, όταν χτίστηκε το Δεύτερο Ανάκτορο. Προφανώς οι οικοδόμοι του τελευταίου ήθελαν έναν ανοιχτό χώρο γύρω από το κτίριό τους. Το ανάκτορο ήταν βραχύβιο, ωστόσο, και γύρω του χτίστηκε ένας οικισμός. Και εδώ, οι αιώνες γύρω από το 1000 χαρακτηρίζονται από μεγάλη φτώχεια. Η αρχή μιας νέας εποχής σηματοδοτείται από την κατασκευή του λεγόμενου. Ναού, ο οποίος χρονολογείται χάρη στις ανασκαφές μας στο 580 π.Χ., και ο οποίος σηματοδοτεί πιθανώς τη γέννηση της πραγματικής ελληνικής πόλης Festòs.

Τα αποτελέσματα των ανασκαφών ανέδειξαν τη βαθιά επίδραση που είχε η κατασκευή του ανακτόρου στη ζωή της Festòs, οδηγώντας στη δημιουργία μιας πραγματικής πόλης, αν και αποτελούμενης από ξεχωριστές συνοικίες. Στην πρώτη φάση (1950-1700 π.Χ.), οι κατοικίες στο λόφο ήταν πυκνά διατεταγμένες γύρω από το ανάκτορο, ένδειξη ισχυρής σύνδεσης μεταξύ των κατοίκων και της κεντρικής εξουσίας. Με το δεύτερο ανάκτορο, από την άλλη πλευρά, το κτίριο στέκεται σε υπέροχη απομόνωση, προφανώς οι κάτοικοι του ανακτόρου ήθελαν να σηματοδοτήσουν με αυτόν τον τρόπο τον διαχωρισμό τους από άλλες οικογένειες. Μετά την καταστροφή το 1450 π.Χ., τα μνημειακά ερείπια επαναχρησιμοποιήθηκαν για λατρευτικές δραστηριότητες, αλλά ήδη γύρω στο

1200 π.Χ. η περιοχή του ανακτόρου άρχισε να καταλαμβάνεται από κατοικίες και δρόμους. Η μνήμη του μινωικού παρελθόντος άρχισε να ξεθωριάζει.

Τακτοποίηση των χώρων εκσκαφής

Μετά το τέλος της ανασκαφικής δραστηριότητας, η CEARC έπρεπε να αντιμετωπίσει τη στιγμή της τακτοποίησης των ανασκαφικών χώρων, για τη διασφάλιση των κατασκευών και την προστασία των επισκεπτών. Στην Αγία Τριάδα, το έργο των αρχιτεκτόνων Mario Piana, Edoardo Danzi και Damiana Paternò, σε συνεργασία με το IUAV της Βενετίας, αντιμετώπισε το πρόβλημα της επίδρασης του νερού της βροχής, υλοποιώντας μια ελεγχόμενη απορροή του νερού μέσω φραγμάτων, διοχετεύσεων και πλήρωσης των βαθύτερων δοκιμίων. Στο Festòs, το έργο σχεδιάστηκε σύμφωνα με μια προληπτική λογική από την αρχιτέκτονα Στεφανία Χλουβεράκη του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Η παγίωση των τοίχων, η δημιουργία τοίχων αντιστήριξης και η μερική ή ολική διακοπή απαιτούσαν τρίμηνες εκστρατείες μεταξύ 2019 και 2022, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν χάρη στη συμβολή του Πανεπιστημίου της Κατάνια και του Υπουργείου Εξωτερικών.

Ο αντίκτυπος

Η εργασία πεδίου αποτέλεσε επίσης μια στιγμή εκπαίδευσης και ανταλλαγής εμπειριών: στην ανασκαφή συμμετείχαν φοιτητές από όλα τα τμήματα σπουδών του Πανεπιστημίου της Κατάνια, αλλά και από άλλα πανεπιστήμια του εξωτερικού, από το Τορόντο μέχρι τη Βαρσοβία, από το Σέφιλντ μέχρι τη Σαλαμάνκα, και φυσικά φοιτητές από ελληνικά πανεπιστήμια. Συνολικά, περισσότεροι από 140 νέοι ερευνητές είχαν τη δυνατότητα να ενισχύσουν τις δεξιότητές τους σε αποστολές στην Κρήτη.

Όμως η συνεργασία και η ανταλλαγή εμπειριών δεν περιορίζεται μόνο στους νεότερους, και από τη σχέση επιστημονικής ανταλλαγής με τα άλλα πανεπιστήμια που εργάζονται στη Μεσσαρά προέκυψε το σχέδιο μιας δραστηριότητας πρακτικής άσκησης που θα άνοιγε τους φοιτητές σε μια ευρύτερη, κοινωνική και όχι μόνο επιστημονική προοπτική της αρχαιολογίας. Έτσι γεννήθηκε το εργαστήριο μοντελοποίησης αρχαιολογικών τοπίων.

Το εργαστήριο μοντελοποίησης αρχαιολογικών τοπίων

Το εργαστήριο Μοντελοποίηση αρχαιολογικών τοπίων. Bridging past and present προέκυψε από μια συζήτηση με τον καθηγητή Διαμαντή Παναγιωτόπουλο του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης, ο οποίος είναι επικεφαλής της αποστολής στην Κουμάσα, στις πλαγιές των Αστερουσίων, νότια της Μεσσαράς. Το εργαστήριο, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από την Deutscher Akademischer Austauschdienst (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών) εισήγαγε

Ιταλούς, Έλληνες και Γερμανούς φοιτητές σε έναν διαφορετικό τρόπο να βλέπουν το αρχαίο και σύγχρονο τοπίο, ως ενεργό παράγοντα στην οικοδόμηση της δικής τους πολιτιστικής ταυτότητας, ιδίως όταν το τοπίο αυτό διατηρεί αυθεντικά χαρακτηριστικά. Για το λόγο αυτό, οι τοποθεσίες που επιλέχθηκαν δεν ήταν ακαδημαϊκές, αλλά τοπικές: η όμορφη πόλη Karatanià στην Κρήτη και η πόλη Scicli στη Σικελία. Πραγματοποιήθηκε μεταξύ Ιουνίου και Οκτωβρίου 2018 και συμμετείχαν περίπου 30 ερευνητές διαφόρων εθνικοτήτων.